

Egy budai céh forrásai

Kenyeres István (szerk.): A budai mészárosok középkori céhkönyvei és kiváltságlevelei

(Források Budapest közép- és kora újkori történetéhez 1.)

Budapest Főváros Levéltára – Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2008.

439 oldal + CD melléklet.

Budapest Főváros Levéltára és a Budapesti Történeti Múzeum közös kiadványként, Kenyeres István szerkesztésében, 2008-ban látott napvilágot *A budai mészárosok céhkönyve és kiváltságlevelei* című kötet. Ezek a késő középkori Buda szolgáltató- és kézművesiparának működésére és életére vonatkozó források ahhoz a német mészáros céhhez kapcsolódnak, amelynek tagjai a váralján elterülő Mészáros utcában laktak, ellentétben a Szombatpiachoz köthető magyar mészárosokkal, akiknek testületbe tömörüléséről adatok nem maradtak fenn. A jelen kötetben közzétett iratanyag annak a céhnek a szervezetébe és működésébe enged betekintést, amelynek a város életében betöltött szerepe különösen sokrétűnek nevezhető, és nem csupán gazdag haszonnal kecsegtetett, de a mészáros mesterek rendszeres jelenlétét is biztosította a város vezető testületében, a tanácsban. A mészárosok gazdasági és társadalmi jelentősége abban állt, hogy nem kizárólag a lakosság húsellátásáért feleltek, de az uralkodótól halárusítási jogot is kaptak, s az állatbőr-, illetve faggyúértékesítésen túl a marha-kereskedelemben is érdekeltségeik voltak.

Az 1500 és 1529 között rendszeresen vezetett céhkönyv tartalmát nem szigorú időrendi sorrendet követve jegyezték be, amely gyakorlat általánosságban a korszak városkönyveinek vezetésére is jellemző volt. A legtöbb dokumentum az 1509. évhez köthető, míg 1527-ben egyetlen feljegyzés sem született. A céhkönyv bejegyzéseinek jellegét tekintve megállapíthatjuk, hogy azok elsősorban a szervezet bevételeire és kiadásaira vonatkoznak, éppen ezért nem meglepő, hogy Végh András, a kötet egyik bevezető tanulmányának szerzője, a forrást illetően rendszeresen a számadáskönyv kifejezést használja. A mészárszékek évenkénti kiosztásából eredő jövedelem, a céhszékekkel járó összegek, a viaszelszámolások, a kinnlevőségek, a járadékvásárlások és a céh üzletkötéseire vonatkozó feljegyzések mellett a könyvben olyan szabályozások is olvashatók, amelyek kiegészítik a céhlevelekben foglaltakat. A forrás, úgy tűnik, nem tekinthető kizárólagos dokumentumnak a mészáros céh ügyvitelében, hiszen nem csak egy régi könyvre, de más jegyzékekre is találunk benne utalást. A kötet a céhkönyv közlésén túl összegyűjti azt a tizennyolc oklevelet, közöttük nyolc eredeti céhprivilegiumot is, amelyeket ugyancsak a budai német mészárosok céhládájában őriztek. A Függelékben megtalálható az a debreceni mészárosok iratanyagában

fennmaradt, 1512. évi privilégium is, amely a budai német mészárosok kiváltságait foglalja össze, valamint egy másik, a céhet középkori alapokon 1696-ban újjászervező okirat.

A 15–16. században keletkezett céhlevéltár története nem csupán a céh történetével, de a budai német polgárság sorsával is összefonódik. Ennek köszönhető, hogy ezen iratok a szegényes budai írott forrásanyag részeként fennmaradhattak. Az 1526. évi mohácsi csatavesztés után a lakosság Budáról rövidebb időre elmenekült, feltehetően ennek tudható be, hogy 1527-ben mellőzték a céhkönyv használatát, melynek 1529-ben történt lezárását a budai németek kitelepítése magyarázza. A német mészáros céh a nyugati határszélre költözésekor ugyan vitte magával levéltárát, de annak iratanyagát, úgy tűnik, nem bővítette, ami talán azzal indokolható, hogy új lakhelyükön nem tarthatták fenn önálló szervezetüket. A céh újbóli megalapításának gondolata csupán Buda 1686-ban történt visszafoglalása után merülhetett fel, s az 1695-ös, utolsó céhkönyvi bejegyzés vélhetően erről az eseményről tanúskodik.

A céhkönyv átirata Budapest Főváros Levéltárának egykori igazgatója, Baraczka István munkájának köszönhetően 1963-ra elkészült, mivel azonban megjelenése mostanáig váratott magára, Baraczka kéziratát a német nyelvű történeti forráskiadások napjainkban elfogadott normáihoz kellett igazítani. A módosításokat Kenyeres István, Spekner Enikő és Szende Katalin végezte el. A céhkönyvhöz kapcsolódó személy- és helynév-, valamint évszámmutatót Spekner Enikő és Végh András készítette el, míg a forrás legjellemzőbb kifejezéseinek szójegyzékét Németh János gyűjtötte egybe. A budai német mészárosok céhéhez kapcsolódó középkori német és latin nyelvű oklevelek közzététele, és a részletes, olykor az oklevélfordításokhoz közelítő regesztákkal ellátott oklevéltár elkészítése Géra Eleonóra, Kis Péter és Petrik Iván nevéhez fűződik. A kötet külön érdeme, hogy a céhkönyv valamint valamennyi oklevél facsimiléje olvasható a kiadványhoz mellékelt CD-ROM-on.

A mészárosok céhkönyvének és kiváltságleveleinek történeti, helyrajzi, nyelvészeti, könyvkészeti és papirologiai elemzése Kubinyi András, Végh András, Németh János és Rozsondai Marianne bevezető tanulmányaiban olvasható.

A budai német mészáros céh történetét Kubinyi András egy korábbi munkájában¹ már feldolgozta, jelen tanulmányában bővebb, s sok esetben új eredményeket hozó áttekintést ad. A céh kialakulásának és kiváltságainak kérdésével foglalkozva a 15. század első felében keletkezett Budai Jogkönyv cikkelyeire, illetve a 15. század közepére tehető újlaki jogkönyv első felét alkotó szabadságjogokra, valamint egy 1420-as és egy 1424-es oklevélre épít. Megállapítja, hogy a mészárosok első ismert, 1481-ben született céhlevelében – amely egy állítólagos tűzvészben elpusztult, korábbi, feltételezhetően I. Lajos idejéből (1342–1382) származó kiváltságot pótolhatott –, utalás található olyan rendelkezésekre,

¹ Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Gerevich László (főszerk.): *Budapest története*. II. kötet. Budapest, 1973. 118–120.

amelyek IV. Béla király (1235–1270) nevéhez köthetők, s amelyeket a 13. században a még céhbe nem tömörülő, de már valamilyen korai szervezetet alkotó mészárosok alkalmaztak. Kubinyi feltételezése szerint az 1481-ben megújított, majd a következő években megerősített privilégium első hat pontja, illetve utolsó artikulusa módosításokkal ugyan, de az I. Lajos-kori céhlevélből származhat.

A tanulmány második részében a fennmaradt, és a kötetben is megtalálható oklevelek segítségével felvázolja a budai német mészárosok 15. századi történetének eseményeit, így az óbudai mészárosokkal valamint a budai halászokkal és halárusokkal kialakult vizályaikat is. A céhkönyvet felhasználva ismerteti a céh szervezeti működését, számba veszi pénzügyi bejegyzéseit és elszámolásait, és a mészárszékek évenkénti kiosztásának rendszerét a nürnbergi mészáros céh működésében megfigyelhető analógia alapján magyarázza. A céhkönyv és a korábban megjelent budai bortizedlajstromok² figyelembe vételével próbálja azonosítani a céhhez tartozó mesterek személyét, s e téren hangsúlyozza a polgári névhasználat okozta nehézségeket. A céh vezető testületét vizsgálva, okleveles források bevonásával tizenkét céhmestert azonosít, és feltételezi további hat tisztségviselését az 1420 és 1519 közötti időszakban. A két céhmesterrel és a munkájukat segítő nyolctagú tanács tagjaival – akiket Végh András bevezető tanulmányában esküdtmestereknek nevez –, kapcsolatban megállapítja, hogy bizonyos gazdasági előnyöket élveztek a többi céhtaggal szemben, amennyiben több marhát vághattak le azoknál, s a bortizedjegyzék felhasználásával igazolja, hogy a tífős csoportot ténylegesen a leggazdagabb mészárosok alkották. A céhkönyvben előforduló „alter maister” tisztség értelmezésénél Kubinyi András az „öreg mester” fordítás mellett teszi le voksát az „oltármesterrel” szemben. A budai mészárszékek számának 16. századi változását újabb nemzetközi analógiák segítségével magyarázza, s nyitva hagyja a kérdés megválaszolását a budai mészárszékek tulajdonjogát illetően.

Kubinyi kiegészíti és módosítja korábban készített statisztikáját, s megállapítja, hogy a céhkönyv rendszeres használatának idején, vagyis az 1500 és 1529 közötti időszakban 86 személyt, köztük 38 nőt írtak össze mészárszékekkel szembe. A legtöbb céhtaggal, megközelítőleg évi 41 személlyel 1512-ig számolhatunk, a török első betöréséig tartó második periódusban a tagok száma csökkenést mutat, és 1527–1529-ben létszámuk már csak 31-re tehető. Mindezeket figyelembe véve egy mészárosmester céhtagságának idejét átlagosan 16 évre becsüli. Cikkének lezárásában Kubinyi a céhbe felvett új tagok származási helyét vizsgálva kifejti, hogy elsősorban az ország német nyelvterületeiről kerültek Budára mészárosok, néhány esetben azonban magyar mesterek felvételével is számolhatunk.

A budai német mészárosok munkavégzéséhez kötődő városi helyszínnek azonosítása Végh András tanulmányának elsődleges célja, de a szerző összegyűjti a céh tulajdonában lévő ingatlanokat éppúgy, mint a német mészárosok lakhe-

² Szakály Ferenc – Szűcs Jenő: *Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából*. Budapest, 2005.

lyére vonatkozó adatokat. Az állatok levágására szolgáló vágóhíd, illetve a hús darabolására és árusítására fenntartott mészárszékek helyének meghatározásakor a szerző a céhkönyvön kívül a Budai Jogkönyvet és egy 1474-es oklevelet hív segítségül. Feltételezése szerint a német mészárszékeknek nem csupán a Szent György piac, de a váralja piactere is otthont adhatott. A céhkönyv, illetve – miként a szerző nevezi – számadáskönyv utal arra a három házra, egy konyhára, valamint a bőrök raktározására szolgáló házra, melyek a német mészáros cég vagyonát képezték. Ezek földrajzi helyzetének pontos meghatározására további források hiányában Végh András nem vállalkozhatott. A mészáros mesterek háztulajdonának és – feltételezhetően – egyszersmind lakhelyének megállapítása összetett forráselemzést kívánt a szerzőtől. A céhkönyvben szereplő céhtagok a korábban már említett budai bortizedjegyzékben történő azonosítása, valamint egy 1504-ben kiállított, házelandást rögzítő oklevél elemzése nem csupán huszonkét mester lakóingatlanának megállapítását tette lehetővé, de Végh eredményei kiegészítik Kubinyi korábban ismertetett kutatásait is, például a céhkönyv olyan jelentős szereplőjének esetében, mint Schreiber Wolfgang céhmester. A szerző rámutat, hogy a német mészárosok lakhelye, ha nem is kizárólagosan, de az esetek jelentős részében a Mészáros utcában keresendő. A középkori Mészáros utca földrajzi helyzetének meghatározásakor, illetve más, a céhkönyvben előforduló helynevek azonosításakor Végh Andrást a középkori Budát érintő, korábbi helyrajzi kutatásai is segítették.³

Németh János a céhkönyv nyelvészeti elemzése során mindenképp az írnoki kezek elhatárolásának nehézségére hívja fel a figyelmet, hiszen a forrásban gyakran előforduló jelenség, hogy ugyanazon sorban egyszerre több írnoktól származó bejegyzés is felfedezhető. A céhkönyv német anyanyelvű jegyzőinek száma háromra tehető, írásuk a 16. század első felére jellemző délnémet szokásokkal megfeleltethető, de túlzottan igényesnek nem mondható, míg a negyedik írnok anyanyelve nagy bizonyossággal a magyar volt. A szerző az oklevéltárban szereplő, 1494-es kiváltságlevél 17–18. század fordulóján született német fordításának, és az 1696-os céhlevélnek a nyelvezetét vizsgálva megállapítja, hogy azokra a 17–18. századi német kancelláriai nyelv, vagyis a mellékmondati kötőszavak és az előjárósók sokszínűsége, valamint a jelentésfokozó melléknevek alkalmazása jellemző.

A Budapest Főváros Levéltárában őrzött, a budai német mészárosok céhkönyvét magába foglaló papírkódex bemutatását Rozsonдай Marianne bevezető tanulmányában olvashatjuk. A szerző megállapításai szerint a kódex feltételezhetően az 1500-as években, egy budai könyvkötőműhelyben készülhetett, s a kötés – talán a könyvkötő származásából fakadóan – német igazodást mutat, akárcsak a céhkönyv íráshordozójául szolgáló 242 jó minőségű, vélhetően Innsbruckból származó, merített papírlap.

³ Végh András: *Buda város középkori helyrajza*. (Monumenta historica Budapestinensia 15–16). I–II. Budapest, 2006–2008.

A jelen kiadványban közölt források nem csupán magyarországi, de nemzetközi viszonylatban is kivételes jelentőségűnek mondhatók, éppen ezért fontos, hogy a magyar kutatókon túl minél több történész számára érthetővé és elérhetővé váljanak. Többek között ezért is üdvözlendő, hogy a fent ismertetett valamennyi tanulmány, a forrásokat kísérő magyarázó szövegekkel, valamint jegyzetekkel és az oklevelekhez kapcsolódó regesztákkal együtt a magyar mellett német nyelven is olvasható.

Skorka Renáta